

I overgangen til 1900-tallet ble det det så smått åpnet opp for kvinnelig medvirkning i det offentlige liv. Utgangspunktet var vanskelig for kvinnene. Det var ikke mye om likestillingspolitikk i grunnloven av 1814. Det ble bestemt at stemmeretten til det nye Stortinget skulle være forbeholdt menn. På slutten av 1800-tallet ble likestillingsspørsmål satt på dagsorden i kulturlivet og i politikken, og tiårene rundt århundreskiftet ble kalt ”de gylne år” for kvinnesaken. Allikevel skulle kampen om stemmerett for kvinner vare i 30 år, fra forslaget ble fremmet for første gang til vedtaket i 1913.

Jentesamhold i Mandal. Store Elvegata i ca. 1900.

MANDALKVINNERS ØNSKE OM POLITISK INNFLYTELSE

Det er lite informasjon å hente om kvinnene som var politisk banebrytende i det lokale Mandalsmiljøet. Opplysningene er for det meste hentet fra lokalavisen Lindesnes 1901 – 1904.

Foreldreutvalg

Som følge av Folkeskoleloven av 1889, var det opprettet såkalte foreldreutvalg ved hver enkelt skole. Her hadde mødrene stemmerett og de kunne stille til valg. Ved det første valget i Mandal ble det ingen kvinnelige utvalgsmedlemmer, men i 1894 ble to valgt inn: Fru Thea Andresen, Mandal
Fru Cecilie Hansen, Malmø
Disse kan være de første kvinnene i et kommunalt utvalg i Mandal. Siden ble det ofte valgt inn kvinner, men mennene var alltid i flertall.

Kommunevalg 1901

19. mai 1901 ble det vedtatt i Lagtinget at kvinner skulle få stemmerett ved kommunevalg. Det skulle første gang skje samme høst. I Lindesnes Avis ble det informert 17. juni 1901 om hvem som kunne stemme:

“Stemmeberettigede er alle mænd, som på landet 1ste oktober og i byerne 1ste december er 25 aar gamle, saafremt de er norske statsborgere har været bosat her

i landet i 5 aar og i vedkommende kommune i 2 aar samt ikke nyder eller i det sidste aar før valget har nydt fattigunderstøttelse.”

Når det gjaldt kvinnene var døren inn til stemmelokalet adskillig smalere og terskelen adskillig høyere:

“Envidere har de kvinder stemmeret de nævnte datoer er 25 aar gamle og forøvrig opfylder de samme betingelser som ovenfor nævnt for mændene, samt desuden ved det kommunale stemmeretsmandtals afslutning (paa lande sidst i august og i byerne sidst i oktober) enten selv har betalt skat for det sidste forløbne skatteaar ifølge ligning af en antagen indtægt paa landet 300 kr og i byerne 400 kr eller lever i helt eller delvis formuesfællesskab med ægtefælle, som har betalt saadan skat. Tjenere er ikke udesluttet fra stemmeret.”

Det er lite informasjon å hente om kvinnene i Mandal og kommunevalget 1901. Ingen navn er nevnt, selv om et politisk engasjement er i sin spede begynnelse. Før valget kunne det leses i avisen at det hadde vært adskillig bevegelse i Høyres kvinneleir i byen. Seks-syv kvinner fikk den ære å bli oppstilt blant de ca. halvt hundre kandidatene på Høyres valgliste. Det var nok meningen at kvinnene skulle fått to – tre kandidater også på den endelige listen, men ved prøvevalget ble dette ved særskilt votering nektet – til stor forargelse for de ca. 50 kvinnene som

var møtt frem. Forargelsen ble, i følge Lindesnes Avis oktober 1901, luftet ut på både kvinnemøter og ved innlegg i byens Høyreblad.

“Adskillig bevægelse har der været i høires kvindeleir her i byen. 6-7 kvinder fik den ære at bli opstillet blandt de ca. halvt hundrede kandidater paa høires forslagslist, og det var nok meningen, at kvinderne skulde faat to – tre kandidater ogsaa paa den endelige liste, men paa prøvevalget blev dette ved særskilt votering negtet – til stor forargelse for mange af de ca 50 kvinder der var mødt frem. Forargelsen har siden paa forskjellig maade git sig luft saavel i kvindemøder – etter hvad der siges – som ved inserater i stedets høireblad”.

Under overskriften *“Naturligvis skal vi stemme”* skriver en kvinne i Lindesnes Avis oktober 1901, at ikke noe erger henne mer enn å bli spurt om hun skal stemme i høst. At et slikt spørsmål fremmes av et ungdommelig mannfolk, fikk enda gå an, men når samme spørsmål blir stilt av eldre, erfarne menn ledsaget av et passende kvantum hånflir, da er det nesten så sinnet kan løpe av med henne.

Kvinnene skulle ikke la seg kujoneres av enkelte menns hånletter med spydige bemerkninger om at det skal bli morsomt å se mor ditt og mor ditt med stemmeseddel i hånden. De skulle ikke la seg imponere av de gamle forslitte flosklene om at kvinnes plass ikke var ved valgurnen. Så fikk, i følge innlegget, tiden forhåpentlig vise at hjemmene ikke har lidd ved at kvinnene fikk stemmerett.

Selv om det ikke var plass til kvinnene på de lokale valglistene til Høyre, Venstre og De moderate, var de gode å ha i Venstres kamp mot Høyre. Et innlegg i avisen avsluttes slik:

“Ialfald bør venstre paa valgdagen mønstre alle sine tropper, kvinder som mænd i enig fylking. Ingen splittelse! Ingen smaalig furing! Ingen sidden-hjemme!”

Det var ikke like enkelt for alle kvinner å forlate hjemmet for å stemme. Barneflokkene var store, og i Mandal var mange gift med sjøfolk som var borte fra hjemmet over lengre tid. I et opprop i Lindesnes Avis 13. desember 1901 under overskriften *“Hjelpsomhet”* står det:

Utsikt fra Stangheia mot Mandal sentrum ca. 1900. En travel sjøfartsby er rammen rundt politisk nybrottsarbeid.

Den gamle bybroa over Mandalselva ca. 1900. Seilskutene brakte med seg impulser fra inn- og utland som satte preg på byutviklingen.

”Hjælpsomhed parret med god vilje er her brug for i dag! Vi sigter til kvinderne. Der er mange hustruer som har manden ude og er bundet til hjemmet og barneflokket. Det blir lidt vanskelig for disse at faa komme ud og stemme. Derfor: I kvinder som har lidt bedre om tiden, tag I vare paa hjemmet for saadanne, saa de kan faa afgit stemme. Det er jo ikke lange stunden, det staar paa.”

”Ivrige kvinder. Stavanger Aftenblad fortæller at der ved valget i Gjesdal var stor deltagelse fra kvindernes side. Der var endog dem, der mødte frem til urnen med barn paa armen.”

Nasjonalt var valgdeltagelsen lav ved kommunevalget i 1901. Av stemmeberettigede på landsbygda stemte 41,5% menn og 9,5% kvinner. I byene var kvinneandelen økt til 48% , mens 56,9 % av de stemmeberettigede mennene møtte fram ved valglokalet. Av 1151 stemmeberettigede i Mandal, stemte 253 kvinner og 400 menn. I Konsmo stemte 2 kvinner, i Øyslebø 9, i Finsland 17 og i Søgne 1. Stemmerett var noe nytt og kanskje skremmende.

Men nasjonalt skjedde det noe gledelig. For første gang ble kvinner valgt inn i kommunestyret her i landet. En av dem var frøken Ingeborg Thorsteinson på Elverum. I en telefonsamtale med avisen Østlendingen kunne de stolt fortelle at hun har fått sin rettmessige plass i Elverums politiske historie.

Kvinnene begynte på nullpunktet. Alt var banebrytende. Det viser en liten notis fra Stavanger Aftenblad, gjengitt i Lindesnes avis i oktober etter valget.

Mandals kvinnepolitisk fremtid anno 1900?

Kommunevalget 1904

I 1904 skulle det igjen være kommunevalg, og i Lister og Mandals Amtstidende oppfordret en gruppe kvinner de stemmeberettigede til å føre opp kvinner på listene og til å stemme på kvinner på valgdagen. Og i Lindesnes avis sto det under signaturen X at det så rent flott ut i Holme i år med tre fordundrenes valglister. Hvis dette skulle fortsette kom snart alle inn i styre og stell. Men det var et problem at det var så mange styredyktige menn, at kvinner var rent overflødig. Det var liksom flaut å stemme på kvinner når menn var oppstilt.

Før valget ble kvinnene i Mandal innkalt til et massemøte, som var meget godt besøkt. Dette var noe nytt, og det lå stor spenning i luften. Frk. Thomally Wattne redegjorde for hensikten med møtet, nemlig *”at bibringe kvinderne forstaaelse af og kjenskab til den nye stemmerettslov af 1901.”*

Thomally Wattne, født 1852, bodde i Skrivergården og hørte til en meget solid og kjent Mandalsfamilie. Hun var lærerinne ved Mandal middelskole i fagene engelsk, tysk og fransk, og var i 1904 formann i Kvinnes Stammerettsforening.

Kveldens hovedtaler var fru overrettsaksfører Elisabeth Spilling. Hun talte over temaet kvinnes stemmerett og avsluttet med at kvinner måtte stå på valgliste. Målet måtte være å få fire kvinner valgt. Møtet ble avsluttet med en votering over de kvinnene man ønsket å satse på. Resultatet ble: Frk. Anna Sveindal fikk 47 stemmer.

Anna Sveindal åpnet egen bokhandel i 1898 og drev den frem til 1918. Hun var meget aktiv i kvinnesaksarbeid, var medlem av fattigstyret og ble første kvinne innvalgt i formannskapet i Mandal. Hun døde i 1925.

En del av lærerpersonalet ved middelskolen ca. 1895. Sittende fra venstre: Olaf Augen Mohn, kateket og lærer, Marie Rude, lærer, Nils Oftedal, styrer, Marie Andrea Salvesen, lærer. Bak: Gunnar Steen, lærer, Thalie Jakobsen, lærer, Johan Viggo Sandberg, lærer, Thomally Wattne, lærer.

Anna Sveindal.

De andre var fru S. Ejolfsen 34 stemmer, fru lærer Steen 32 stemmer, fru Mina Thomassen 25 stemmer og frk. T. Buø 25 stemmer. Frk T. Buø, eller Torborg Buø, var den første kvinnelige tannlegen i Mandal. Så gikk kvinnene hjem for å overbevise egne partier om de gode kandidatene. De forskjellige partiene supplerte listene med andre kvinner. Alt lå til rette for kvinnes inntreden på den offentlige arena, men valget gikk dårlig. Kun en kvinne ble valgt, den første i Mandals bystyre. Det var ”handlende” Theodora Syrdal fra Høyre. Og så var det bare å rulle opp skjorteermene igjen og forberede valget i 1907.

Men sakte går det fremover.

- 1906 fikk lærerinnene fast representant i skolestyret, Else Fjeldsgaard var den første. Hun ble også valgt inn i bystyret for perioden 1911 – 1913 og med flere gjenvalg.
- 1912 meldte alle lærerinnene seg ut av lærerlagets avdeling i Mandal som de mente var for mannsdominert.
- 1919 ble det ved kommunevalget satt opp en ren kvinneliste og to ble valgt inn, Else Fjeldsgaard og Karen Halling, vararepresentanter ble Johanne Elisabeth (Janny) Egeland og Aasta Hole. Janny Egeland ble senere bystyrerepresentant og satt flere år i skolestyret som representant for middelsskolens lærerpersonale. Aasta Hole var en engasjert kvinnesaks kvinne, leder av Diskusjonsforeningen og medlem av bystyret i flere perioder.
- 1956 blir Gullborg Nygaard valgt som første kvinnelige formann i et kommunalt utvalg. Det var skolestyret, og hun var kanskje den første kvinnelige skolestyreformann i Norge.
- 1992 blir Kirsten Huser Leschbrandt valgt til Mandals første kvinnelige ordfører.

Som historien viser har det tatt både tid og krefter for kvinner å nå dit vi er i dag. Det kjennes riktig å se tilbake og minnes de kvinnene som til tross for motgang, latterliggjøring og medborgernes uforstand, kjempet videre.

Kilder

Lindesnæs: 1. mai 1909 – 9. desember 1909,

20. juli 1904 – 19. oktober 1904

Nekrologer

Mandal bys historie bind 3